

Authors' contribution

Wkład autorów:

- A. Study design/planning
zaplanowanie badań
- B. Data collection/entry
zebranie danych
- C. Data analysis/statistics
dane – analiza i statystyki
- D. Data interpretation
interpretacja danych
- E. Preparation of manuscript
przygotowanie artykułu
- F. Literature analysis/search
wyszukiwanie i analiza
literatury
- G. Funds collection
zebranie funduszy

ORIGINAL ARTICLE

JEL Code: N30, N34, N35, N37,
K38, F63

Submitted: March 2024

Accepted: June 2024

Tables: 0

Figures: 0

References: 28

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: N30, N34,
N35, N37, K38, F63

Zgłoszony: marzec 2024

Zaakceptowany: czerwiec
2024

Tabele: 0

Rysunki: 0

Literatura: 28

EUROPEAN VALUES: A COMPARATIVE CULTURE ANALYSIS

EUROPEJSKIE WARTOŚCI: PORÓWNAWCZA ANALIZA KULTUROWA

Diana Krasnova^{1(A,B,D,E,F)}, Maria Grinavica^{1(B,D,F)}

¹University of Rome Unitelma Sapienza, Italy

¹Uniwersytet Rzymski Unitelma Sapienza, Włochy

Citation: Krasnova, D., Grinavica, M. (2024). European values: a comparative culture analysis/ Europejskie wartości: porównawcza analiza kulturowa. *Economic and Regional Studies*, 17(2), 331-346. <https://doi.org/10.2478/ers-2024-0018>

Abstract

Subject and purpose of work: This study investigates the contradictions within European values and the challenges to social inclusivity, advocating for a broader perspective that recognises diverse historical and cultural contexts. It critiques Eurocentrism and explores alternative views such as Islam, Afrocentrism, and Ubuntu, proposing a more inclusive framework for global human rights and values, as well as research on social-economic development.

Materials and methods: The paper uses legal, historical and political methods to analyse the European Union's foundational in the context of rising intolerance and debates on immigration and LGBT rights, drawing on theoretical insights to highlight the significance of non-Western perspectives. Main sources are historic records and monographs by other authors.

Results: The authors identify the complexities within European values, emphasising the need for a more inclusive understanding that transcends Eurocentric narratives in the dimensions of social and economic development.

Conclusions: Advocating for an expanded dialogue on human rights, this study suggests incorporating diverse cultural philosophies to enhance Europe's approach to inclusivity and unity.

Keywords: European values, western values, regional studies, Eurocentrism, Afrocentrism

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Artykuł bada sprzeczności w europejskich wartościach i wyzwania związane z integracją społeczną, opowiadając się za szerszą perspektywą, która uznaje różne konteksty historyczne i kulturowe. Krytykuje europocentryzm i bada alternatywne poglądy, takie jak Islam, Afrocentryzm i Ubuntu, proponując bardziej integracyjne ramy dla globalnych praw człowieka i wartości, a także pokazuje badania nad rozwojem społeczno-gospodarczym.

Materiały i metody: Artykuł wykorzystuje metody prawne, historyczne i polityczne do analizy fundamentów Unii Europejskiej w kontekście rosnącej nietolerancji i debat na temat imigracji i praw osób LGBT, czerpiąc z teoretycznych spostrzeżeń, aby podkreślić znaczenie niezachodniej perspektywy. Głównymi źródłami są zapisy historyczne i monografie innych autorów.

Wyniki: Autorzy identyfikują złożoność europejskich wartości, podkreślając potrzebę bardziej inkluzywnego rozumienia, które wykracza poza eurocentryczne narracje w wymiarze rozwoju społecznego i gospodarczego.

Wnioski: Opowiadając się za rozszerzonym dialogiem na temat praw człowieka, niniejsze badanie sugeruje włączenie różnych filozofii kulturowych w celu wzmocnienia podejścia Europy do integracji i jedności.

Słowa kluczowe: wartości europejskie, wartości zachodnie, studia regionalne, europocentryzm, afrocentryzm

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: M. Sc. Diana Krasnova (ORCID 0009-0009-0742-5339; e-mail: dianakrasnovak@gmail.com); Maria (Marija) Grinavica (e-mail: gmarija71@inbox.lv); Piazza Sassari, 4, 00161 Roma RM, Italy.

Journal included in: AgEcon Search; AGRO; Arianta; Baidu Scholar; B azEkon; Cabell's Journalytics; CABI; CNKI Scholar; C NPIEC – cnpLINKer; Dimensions; DOAJ; EBSCO; ERIH PLUS; ExLibris; Google Scholar; Index Copernicus International; J-Gate; JournalTOCs; KESLI-NDSL; MIAR; MyScienceWork; Naver Academic; Naviga (Software); Polish Ministry of Science and Higher Education; QOAM; ReadCube, Research Papers in Economics (RePEc); SCILIT; Scite; Semantic Scholar; Sherpa/RoMEO; TDNet; Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WanFang Data; WorldCat (OCLC); X-MOL.

Copyright: © 2024, Diana Krasnova, Maria Grinavica. Publisher: John Paul II University in Biała Podlaska, Poland.

European values – development and teleology

While European values have shaped the political, economic, and social frameworks, they are not without contradictions and challenges. A more equitable approach to human rights and values must consider the historical, cultural, and regional specificities of European societies. The paper argues that European unification is driven by shared values and mutual benefits yet is criticised for its Eurocentrism and the marginalisation of non-Western cultures. Islam, Afrocentrism and the concept of Ubuntu offer alternative perspectives that challenge Eurocentric narratives and advocate for a more inclusive understanding of human rights and values globally. The EU's founding values, outlined in the Treaty on European Union, include human dignity, freedom, democracy, and respect for human rights. Despite this, Europe faces challenges such as rising intolerance, anti-democratic behaviour, and debates over immigration and LGBT rights, highlighting the complex and dynamic nature of European values.

Since Ancient times, especially in the Middle Ages, Europe's identity was closely tied to Christendom, emphasising shared moral and spiritual values (Dawson, 1952, p. 45). European identity was further shaped by the fall of Constantinople and the start of European colonial expansion. This European identity was characterised by 'civilisational values' that arose from a common cultural, religious, and ideological cohesiveness among various European states, fostered by a common heritage and shared experiences despite political fragmentation (Sullivan, 2017; Sauer, 2007; Capdepu, 2011).

Religion in the Middle Ages was dominated by the Catholic Church but included a variety of beliefs and practices. Early medieval Christianity was intertwined with long-established pagan customs, resulting in a blend of rituals condemned by the Church. Practices such as fortune-telling, the making of charms, and incantations persisted alongside Christian rites. Jewish and Muslim influences contributed to the religious diversity. Jews and Christians generally coexisted peacefully until tensions arose after the First Crusade. Islamic scholarship significantly enriched European culture by preserving and translating classical works. As the Church sought to control every aspect of life, corruption grew, and folk practices persisted despite efforts to suppress them. The High Middle Ages saw the rise of the Cult of the Virgin Mary and courtly love, which idealised women in contrast to the Church's often negative view of women. By the Late Middle Ages, corruption and failure to address the Black Death led to widespread disillusionment, culminating in the Protestant Reformation. Initiated by Martin Luther, the Reformation split the Church and allowed

Europejskie wartości – rozwój i teleologia

Europejskie wartości ukształtowały ramy polityczne, gospodarcze i społeczne, nie są one jednak pozbawione sprzeczności i wyzwań. Bardziej sprawiedliwe podejście do praw człowieka i wartości musi uwzględniać historyczną, kulturową i regionalną specyfikę społeczeństw europejskich. W artykule argumentuje się, że zjednoczenie Europy opiera się na wspólnych wartościach i wzajemnych korzyściach, choć jest krytykowane za europocentryzm i marginalizację kultur niezachodnich. Islam, afrocentryzm i koncepcja Ubuntu oferują alternatywne perspektywy, które rzucają wyzwanie eurocentrycznym narracjom i opowiadają się za bardziej inkluzywnym rozumieniem praw człowieka i wartości na całym świecie. Podstawowe wartości UE, określone w Traktacie o Unii Europejskiej, obejmują godność ludzką, wolność, demokrację i poszanowanie praw człowieka. Mimo to Europa stoi w obliczu wyzwań, takich jak rosnąca nietolerancja, antydemokratyczne zachowania oraz debaty na temat imigracji i praw osób LGBT, podkreślając złożony i dynamiczny charakter europejskich wartości.

Od czasów starożytnych, zwłaszcza w średniowieczu, tożsamość Europy była ściśle związana z chrześcijaństwem, podkreślając wspólne wartości moralne i duchowe (Dawson, 1952, s. 45). Tożsamość europejska została dodatkowo ukształtowana przez upadek Konstantynopola i początek europejskiej ekspansji kolonialnej. Ta europejska tożsamość charakteryzowała się „wartościami cywilizacyjnymi”, które wynikały ze spójności kulturowej, religijnej i ideologicznej różnych państw europejskich, wspieranej przez wspólne dziedzictwo i wspólne doświadczenia pomimo fragmentacji politycznej (Sullivan, 2017; Sauer, 2007; Capdepu, 2011).

Religia w średniowieczu była zdominowana przez Kościół katolicki, ale obejmowała różnorodne wierzenia i praktyki. Wczesnośredniowieczne chrześcijaństwo przeplatało się z ugruntowanymi od dawna zwyczajami pogańskimi, czego efektem była mieszanka rytuałów potępionych przez Kościół. Praktyki takie jak wróżenie, rzucanie uroków i zaklęcia przetrwały obok chrześcijańskich rytuałów. Wpływy żydowskie i muzułmańskie przyczyniły się do różnorodności religijnej. Żydzi i chrześcijanie na ogół współistnieli w pokoju, aż do powstania napięć po pierwszej krucjacie. Islamska nauka znacząco wzbogaciła kulturę europejską, zachowując i tłumacząc dzieła klasyczne. W miarę jak Kościół starał się kontrolować każdy aspekt życia, narastała korupcja, a praktyki ludowe utrzymywały się pomimo wysiłków mających na celu ich stłumienie. W średniowieczu narodził się kult Marii Dziewicy i miłość dworska,

for greater religious diversity and freedom. The Protestant Reformation started as an effort to reform the Church's failings. However, the political climate in Germany and the influence of Martin Luther led to a broader revolt against the Church. Following Luther, other clerics joined the movement. Although Protestantism often proved no purer or more tolerant than medieval Catholicism, over time, it fostered coexistence with other faiths and greater freedom of individual religious experience (Mark, 2019).

As noted by Martyn P. Thompson, as cited by Manuela Ceretta (2018), the French Revolution (May 5, 1789 – Nov 9, 1799) marked the beginning of the 'European moment', igniting a heated debate on European values led by counter-revolutionary thinkers. The French Revolution was perceived as a European revolution, not just due to its extensive impact, but also because of its political objectives. The Revolution's outbreak fundamentally altered the concept of Europe. Montesquieu's Europe, 'a term midway between "fatherland" and "humankind"' was quickly overshadowed by the rise of nationalism. Voltaire's vision of Europe as an ideal land of cultured and refined people was silenced by the proclamations of nationhood, to which the Revolution attributed a profoundly new political significance. For revolutionaries, Europe represented a threat, a contentious target to be opposed. In their view, it was 'the kings' Europe, the hostile Europe of which the emigrants on one hand, and the king and queen of France on the other, tried to mobilise the armies against the Revolution', as cited by Manuela Ceretta (2018, p. 43).

The French Revolution transformed the concept of citizen warfare by introducing the ideals of liberty, equality, and fraternity. *The Levée en masse* (a French term used for a policy of mass national conscription, often in the face of invasion) of 1793 increased the army's manpower, despite resistance. John Lynn's study emphasises the combat effectiveness of French troops, driven by a new sense of purpose and a redefined relationship between soldiers and the people. Revolutionary principles, despite resistance, took root in the army, reinforced by victories. Schroeder argues that the army's success deeply ingrained revolutionary ideals like fraternity, nationalism, social equality, meritocracy, and sacrifice for the general will. This success fostered a national interest in continued warfare, as the revolutionary governments relied on the army for both defence and financial stability. The French Revolution thus profoundly influenced European values, spreading its ideals across the continent and reshaping the military-society relationship, as cited by Mlada Bukovansky (1999, p. 211).

która idealizowała kobiety w przeciwieństwie do często negatywnego spojrzenia Kościoła na kobiety. W późnym średniowieczu korupcja i niepowodzenie w walce z Czarną Śmiercią doprowadziły do powszechnego rozczarowania, którego kulminacją była reformacja protestancka. Reformacja, zapoczątkowana przez Marcina Lutra, podzieliła Kościół i pozwoliła na większą różnorodność i wolność religijną. Reformacja protestancka rozpoczęła się jako próba zreformowania niedoskonałości Kościoła. Jednak klimat polityczny w Niemczech i wpływ Marcina Lutra doprowadziły do szerszego buntu przeciwko Kościołowi. W ślad za Lutrem do ruchu dołączyli inni duchowni. Chociaż protestantyzm często nie okazywał się ani prawdziwszy ani bardziej tolerancyjny niż średniowieczny katolicyzm, z czasem sprzyjał współistnieniu z innymi wyznaniem i większej swobodzie indywidualnego doświadczenia religijnego (Mark, 2019).

Jak zauważył Martyn P. Thompson, cytowany przez Manuę Cerettę (2018), Rewolucja francuska (5 maja 1789 – 9 listopada 1799) zapoczątkowała „europejski moment”, rozpalając gorącą debatę na temat europejskich wartości, prowadzoną przez kontrrewolucyjnych myślicieli. Rewolucja francuska była postrzegana jako rewolucja europejska, nie tylko ze względu na jej rozległy wpływ, ale także ze względu na jej cele polityczne. Wybuch rewolucji zasadniczo zmienił koncepcję Europy. Europa Monteskiusza, termin pośredni między „ojczyzną” a „ludźnością”, została szybko przyćmiona przez wzrost nacjonalizmu. Wizja Europy Voltaire'a jako idealnej krainy kulturalnych i wyrafinowanych ludzi została stłumiona przez proklamacje narodowościowe, którym rewolucja nadała całkowicie nowe znaczenie polityczne. Dla rewolucjonistów Europa stanowiła zagrożenie, kontrowersyjny cel, któremu należało się przeciwstawić. Ich zdaniem była to „Europa królów, Europa wroga, w której emigranci z jednej strony, a król i królowa Francji z drugiej, próbowali zmobilizować armie przeciwko rewolucji”, jak cytuje Manuela Ceretta (2018, s. 43).

Rewolucja francuska zmieniła koncepcję wojny obywatelskiej, wprowadzając ideały wolności, równości i braterstwa. *Levée en masse* (francuskie określenie polityki masowego poboru do wojska, często w obliczu inwazji) z 1793 r., pomimo oporu, zwiększyło liczebność armii. Badanie Johna Lynna podkreśla skuteczność bojową francuskich oddziałów, napędzaną nowym poczuciem celu i przedefiniowaną relacją między żołnierzami a ludnością. Rewolucyjne zasady, pomimo oporu, zakorzeniły się w armii, dodatkowo wzmocnione zwycięstwami. Schroeder argumentuje, że sukces armii głęboko zakorzenił rewolucyjne ideały, takie jak braterstwo, nacjonalizm, równość społeczna, merytokracja i poświęcenie dla woli ogółu. Sukces ten sprzyjał narodowemu interesowi w kontynuowaniu działań wojennych,

The role of Napoleon Bonaparte is crucial in discussing European values – legal equality, the protection of property rights, meritocracy, national identity, tolerance and religious freedom and the importance of education as a tool for personal and societal improvement. Napoleon Bonaparte's reforms, such as the Napoleonic Code (1804), promoted the ideas of legal equality, property rights, and individual freedoms that later formed the fundamentals of European society. These laws were standardised throughout conquered lands. Despite his military setbacks, his conquests and the ensuing diffusion of these ideas promoted a shared legal and cultural framework that emphasised a feeling of European identity. Napoleon's idea of a united Europe governed by a single administrative structure anticipated the subsequent trend of European integration and shaped the establishment of organisations such as the European Union which represent the values of peace, cooperation, and collective governance (Grab, 2014; Shi-chang, 2003).

World War I, noted for its extraordinary magnitude and destruction, killed nearly 16 million people and deeply shook European society. This tragedy fuelled a broad yearning for peace and a rethinking of conventional class structures and empires, resulting in the birth of new political ideologies like socialism and fascism. Following the war, international institutions such as the League of Nations were established with the goal of averting future hostilities (Mueller, 1991). World War II had much more profound consequences, rearranging global power systems and ushering in the Cold War. The Marshall Plan was critical to reconstructing Western Europe, ensuring economic stability, and limiting communist influence. American culture, through movies and music, had a significant impact on European values, establishing democratic ideals and consumerism in postwar cultures. Both conflicts hastened societal transformation, particularly in gender roles and workers' rights. Women's substantial contributions during the conflicts fuelled efforts for gender equality. Post-war rebuilding entailed major social changes which resulted in the development of welfare states dedicated to providing social security and eliminating disparities (Davis, 2015). In essence, the two world wars triggered major shifts in European ideals, promoting unification, social reform, and cultural interchange. These reforms laid the groundwork for the present European Union and a new age of collaboration and peace in Europe.

The various phases in the rebuilding of Europe after World War II were centred on a number of values such as economic reconstruction, cooperation, democracy and freedom, modernisation and innovation, the cultivation of a new European identity and collective memory, with peace being foremost and the most evident. This argument was mirrored by

ponieważ rządy rewolucyjne polegały na armii zarówno w zakresie obrony, jak i stabilności finansowej. Rewolucja francuska wywarła zatem głęboki wpływ na wartości europejskie, rozprzestrzeniając swoje ideały na całym kontynencie i przekształcając relacje wojskowo-społeczne, jak cytuje Mlada Bukovansky (1999, s. 211).

Rola Napoleona Bonaparte jest kluczowa w dyskusji o wartościach europejskich – równości prawnej, ochronie praw własności, merytokracji, tożsamości narodowej, tolerancji i wolności religijnej oraz znaczeniu edukacji jako narzędzia doskonalenia osobistego i społecznego. Reformy Napoleona Bonaparte, takie jak Kodeks Napoleona (1804), promowały idee równości prawnej, praw własności i wolności jednostki, które później stały się podstawą społeczeństwa europejskiego. Prawa te zostały ujednolicone na wszystkich podbitych ziemiach. Pomimo niepowodzeń militarnych, jego podboje i wynikające z nich rozpowszechnienie tych idei promowały wspólne ramy prawne i kulturowe, które podkreślały poczucie europejskiej tożsamości. Idea Napoleona o zjednoczonej Europie rządzonej przez jedną strukturę administracyjną wyprzedziła późniejszy trend integracji europejskiej i ukształtowała ustanowienie organizacji takich jak Unia Europejska, które reprezentują wartości pokoju, współpracy i zbiorowego zarządzania (Grab, 2014; Shi-chang, 2003).

I Wojna Światowa, znana z niezwyklej skali i zniszczeń, zabiła prawie 16 milionów ludzi i głęboko wstrząsnęła społeczeństwem europejskim. Tragedia ta podsyciła powszechną tęsknotę za pokojem i refleksję nad konwencjonalnymi strukturami klasowymi i imperiami, co doprowadziło do narodzin nowych ideologii politycznych, takich jak socjalizm i faszyzm. Po wojnie utworzono międzynarodowe instytucje, takie jak Liga Narodów, których zadaniem było zapobieganie przyszłym konfliktom zbrojnym (Mueller, 1991). II Wojna Światowa miała znacznie głębsze konsekwencje, zmieniając układ sił na świecie i zapoczątkowując zimną wojnę. Plan Marshalla miał kluczowe znaczenie dla odbudowy Europy Zachodniej, zapewnienia stabilności gospodarczej i ograniczenia wpływów komunistycznych. Kultura amerykańska poprzez film i muzykę wywarła znaczący wpływ na wartości europejskie, ustanawiając ideały demokracji i konsumpcjonizm w kulturach powojennych. Oba konflikty przyspieszyły transformację społeczną, szczególnie w zakresie ról płciowych i praw pracowniczych. Znaczący wkład kobiet podczas konfliktów napędzał wysiłki na rzecz równości płci. Powojenna odbudowa pociągnęła za sobą poważne zmiany społeczne, które doprowadziły do rozwoju państw opiekuńczych, których celem było zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego i wyeliminowanie nierówności (Davis, 2015). W istocie obie wojny światowe wywołały poważne

Robert Schumann in 1950 in what is acknowledged as the cornerstone declaration for the founding of the European Union (Schuman, 1950). Here, he emphasised that: *'The contribution which an organised and living Europe can bring to civilisation is indispensable to the maintenance of peaceful relations'* (European Union, n.d.). Solidarity, as a supranational value has also been emphasised as an essential element of the Community. After 50 years, the European Union's principles and policies still reference core ideals – peace, unity, democracy, the rule of law, human rights, economic and social progress, environmental sustainability, inclusiveness, non-discrimination, and international cooperation, either explicitly or indirectly (Chelala, 2008, p. 44).

However, their historic commonalities notwithstanding, there are stark differences in contemporary public attitudes, most notably between Eastern and Western Europeans, regarding religion, minority groups, and social issues such as same-sex marriage and abortion. Central and Eastern Europeans tend to be less accepting of Muslims and Jews, same-sex marriage, and legal abortion compared to their Western counterparts. These differences persist despite the disappearance of the Iron Curtain. The divide is especially pronounced in attitudes toward Muslims and Jews, with Central and Eastern Europeans showing lower acceptance. While Central and Eastern Europeans often tie religion to national identity, Western Europeans are less likely to do so. Additionally, Western Europeans are generally more supportive of the separation of church and state than are their Eastern counterparts. The study also shows a decline in Christian affiliation in Western Europe, while Central and Eastern Europe has seen stability or even growth in their Christian populations. Despite overall lower religious commitment in Europe compared to other regions, Central and Eastern Europeans tend to be more religious than Western Europeans, with a greater level of observance of religious practices and higher rates of belief in God. Younger generations in Western Europe are less likely than older generations to view ancestry as crucial to national identity compared, while this generational distinction is less evident in Central and Eastern Europe. Regardless of these differences, both Eastern and Western Europeans agree on the importance of respect for national institutions, laws, and use of the national language as key components of national identity (Pew Research Center, 2018). However, we also should take into account that values can be heavily influenced by political ideologies and national sentiment. For example, interestingly, the correlation between religiosity and anti-democratic attitudes is stronger in Eastern Europe than in Western Europe, possibly influenced by right-wing

zmiany w ideałach europejskich, promując zjednoczenie, reformy społeczne i wymianę kulturową. Reformy te położyły podwaliny pod obecną Unię Europejską i nową erę współpracy i pokoju w Europie.

Różne etapy odbudowy Europy po II wojnie światowej koncentrowały się na szeregu wartości, takich jak odbudowa gospodarcza, współpraca, demokracja i wolność, modernizacja i innowacje, kultywowanie nowej tożsamości europejskiej i zbiorowej pamięci, przy czym pokój był najważniejszy i najbardziej widoczny. Argument ten został odzwierciedlony przez Roberta Schumanna w 1950 r. w deklaracji, która jest uznawana za kamień węgielny dla powstania Unii Europejskiej (Schuman, 1950). Podkreślił on, że: *„Wkład, jaki zorganizowana i żywa Europa może wnieść do cywilizacji, jest niezbędny do utrzymania pokojowych stosunków”* (Unia Europejska, b.d.). Podkreślono także solidarność, jako wartość ponadnarodową i istotny element Wspólnoty. Po 50 latach, zasady i polityki Unii Europejskiej nadal odwołują się do podstawowych ideałów – pokoju, jedności, demokracji, rządów prawa, praw człowieka, postępu gospodarczego i społecznego, zrównoważonego rozwoju środowiska, integracji, niedyskryminacji i współpracy międzynarodowej, w sposób wyraźny lub pośredni (Chelala, 2008, s. 44).

Niezależnie jednak od historycznych podobieństw, istnieją wyraźne różnice we współczesnych postawach publicznych, zwłaszcza między Europejczykami ze Wschodu i Zachodu, w odniesieniu do religii, grup mniejszościowych i kwestii społecznych, takich jak małżeństwa osób tej samej płci i aborcja. Mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej zazwyczaj mniej akceptują muzułmanów i Żydów, małżeństwa osób tej samej płci i legalną aborcję w porównaniu do swoich zachodnich odpowiedników. Różnice te utrzymują się pomimo zniknięcia żelaznej kurtyny. Podział jest szczególnie wyraźny w przypadku postaw wobec muzułmanów i Żydów, przy czym mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej wykazują niższą akceptację. Podczas gdy mieszkańcy Europy Środkowo-Wschodniej często wiążą religię z tożsamością narodową, Europejczycy z Zachodu robią to rzadziej. Co więcej, mieszkańcy Europy Zachodniej z reguły bardziej popierają rozdział kościoła od państwa niż ich wschodni koledzy. Badanie pokazuje również spadek przynależności chrześcijańskiej w Europie Zachodniej, podczas gdy w Europie Środkowej i Wschodniej liczba ludności chrześcijańskiej jest stabilna, a nawet odnotowano wzrost. Pomimo ogólnie niższego zaangażowania religijnego w Europie w porównaniu z innymi regionami, mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej są zazwyczaj bardziej religijni niż mieszkańcy Europy Zachodniej, charakteryzując się większym poziomem przestrzegania praktyk religijnych i wyższym wskaźnikiem wiary w Boga. Młodsze

populists in government. This suggests that religious values do not necessarily immunise against anti-democratic tendencies; instead, they may serve as a bridge to connect with radical right-wing ideologies, particularly through shared prejudices and social distancing from marginalised groups. In Eastern Europe, signs of anti-democratic penetration into the understanding of democracy are observed, fuelled by existing prejudices and ideas of inequality, which are exploited by right-wing populists for mobilisation, especially in the context of Russian aggression (Pickel, S., Pickel, G., 2023).

In 2005, the Treaty establishing a European Constitution emphasised shared principles and aims. Article 2 of the Treaty on European Union (TEU) lays down the founding values of the European Union, referring to 'human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities'. The EU's founding values are binding not only on the public entities – EU institutions – but also on the Member States, as both candidate countries and Member States are required to comply with the EU's founding values by virtue of the Treaties (TEU art. 7; 49) and certain consequences are attached to situations where such values are not observed (for example, the impossibility to accede to the EU or the possibility of sanctions) (Crego, Mańko, Ballegooij, 2020). The continued occurrence of interconnected and escalating crises compels Europe to evaluate whether its foundational values can and should be employed to confront these challenges.

What motivates the push for European unity, as a value? At its core, the drive towards unifying Europe is based on two key beliefs. First, there's the notion that Europe shares a set of values, often seen as superior to those found outside its borders, that bind its diverse nations. Second is the idea that combining resources across Europe can lead to mutual benefits. This premise relies on the existence of inherently 'European values', a concept that has sparked much debate. This leads to critical inquiries: How are these values articulated and defined, who is responsible for their definition, and what governance structure best facilitates the pooling and management of Europe's collective financial, human, natural, technological, scientific, energy, and digital resources? These questions are deeply connected, each shedding light on the complexities of European integration (Triandafyllidou, Gropas, 2023, p. 48). For a long time, 'European values' have been promoted, particularly on the political level. The political scientists Foret and Calligaro (2018) highlight a tendency in which at the beginning of the twenty-first century 'values' rapidly re-emerged in the political life of Western democracies. European multilevel governance, both at

pokolenia w Europie Zachodniej rzadziej niż starsze pokolenia postrzegają pochodzenie jako kluczowe dla tożsamości narodowej, podczas gdy ta różnica pokoleniowa jest mniej widoczna w Europie Środkowej i Wschodniej. Niezależnie od tych różnic, zarówno wschodni, jak i zachodni Europejczycy zgadzają się co do znaczenia poszanowania instytucji krajowych, prawa i używania języka narodowego jako kluczowych elementów tożsamości narodowej (Pew Research Center, 2018). Powinniśmy jednak wziąć pod uwagę, że wartości mogą być pod silnym wpływem ideologii politycznych i nastrojów narodowych. Na przykład, co ciekawe, korelacja między religijnością a postawami antydemokratycznymi jest silniejsza w Europie Wschodniej niż w Europie Zachodniej, na co prawdopodobnie mają wpływ prawicowi populiści w rządzie. Sugeruje to, że wartości religijne niekoniecznie uodparniają na antydemokratyczne tendencje; zamiast tego mogą służyć jako pomost łączący z radykalnymi ideologiami prawicowymi, szczególnie poprzez wspólne uprzedzenia i dystans społeczny od grup marginalizowanych. W Europie Wschodniej obserwuje się oznaki antydemokratycznego przenikania do rozumienia demokracji, podsycanego przez istniejące uprzedzenia i idee nierówności, które są wykorzystywane przez prawicowych populistów do mobilizacji, zwłaszcza w kontekście rosyjskiej agresji (Pickel, S., Pickel, G., 2023).

W 2005 r. w Traktacie ustanawiającym Konstytucję Europejską podkreślono wspólne zasady i cele. Artykuł 2 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) określa wartości leżące u podstaw Unii Europejskiej, odnosząc się do „godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, praworządności, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości”. Wartości leżące u podstaw UE są wiążące nie tylko dla podmiotów publicznych – Instytucji UE – ale także państw członkowskich, ponieważ zarówno kraje kandydujące, jak i państwa członkowskie są zobowiązane do przestrzegania wartości założycielskich UE na mocy Traktatów (art. TUE 7; 49), a sytuacje, w których takie wartości nie są przestrzegane pociągają za sobą określone konsekwencje (na przykład brak możliwości przystąpienia do UE lub możliwość nałożenia sankcji) (Crego, Mańko, Ballegooij, 2020). Ciągłe występowanie wzajemnie powiązanych i nasilających się kryzysów zmusza Europę do refleksji, czy można i należy wykorzystać jej podstawowe wartości, aby stawić czoła tym wyzwaniom.

Co motywuje dążenie do jedności europejskiej jako wartości? U podstaw dążenia do zjednoczenia Europy leżą dwa kluczowe przekonania. Po pierwsze, istnieje przekonanie, że Europa podziela zestaw wartości, często postrzeganych jako nadrzędne w stosunku do tych występujących poza jej granicami, które wiążą

the national, transnational, and supranational levels, is no exception. In the EU, enlargements, geopolitical threats, and economic crises have sparked arguments about the shared values that may unite Member States and citizens, justify public action, and assure the long-term viability of European political, economic and social models. Foret and Calligaro (2018) describe values as 'collective' and 'psychological representations' of what is good or bad society, can be a tremendous resource in and of themselves. As such, they are 'at work' – even if only rhetorically – in all human interactions except in extreme cases based only on calculation or power (p. 6).

Particularist solidarity, intolerance, and other antidemocratic tendencies are seen among European individuals, which casts doubt on the idea that European values are universal and normative. The fact that liberal democracy, the rule of law, and human rights are also contested and impacted by erosion processes within the European Union has also cast a shadow over pride in European values for some time. This is evident in the debates over illiberal democracies in the Visegrád states (Leggewie, Karolewski, 2021) and the EU's restrictive immigration and asylum policies, which include human rights violations at its borders (Goshen-Gottstein, 2020). The idea of European values continues to be essential to the EU's political, economic, and social frameworks' durability, cohesiveness, and rationale for action despite these obstacles. The lasting relevance of Europe's fundamental ideals highlights their capacity to confront modern difficulties while admitting the nuanced reality of their implementation and perception inside the Union, as the Continent navigates through its accumulated crises. Therefore, the discussion of European values continues to be a vital part of the ongoing story of European integration, representing both its goals and its contradictions.

jej różnorodne narody. Po drugie, przekonanie, że łączenie zasobów w całej Europie może prowadzić do obopólnych korzyści. Założenie to opiera się na istnieniu przyrodzonych „europejskich wartości”, koncepcji, która wywołała wiele debat. Prowadzi to do kluczowych pytań: W jaki sposób te wartości są artykułowane i definiowane, kto jest odpowiedzialny za ich definicję i jaka struktura zarządzania ułatwia łączenie i zarządzanie zbiorowymi zasobami finansowymi, ludzkimi, naturalnymi, technologicznymi, naukowymi, energetycznymi i cyfrowymi Europy? Pytania te są ze sobą głęboko powiązane, a każde z nich rzuca światło na złożoność integracji europejskiej (Triandafyllidou, Gropas, 2023, s. 48). Przez długi czas promowano „wartości europejskie”, szczególnie na poziomie politycznym. Politolodzy Foret i Calligaro (2018) podkreślają tendencję, zgodnie z którą na początku XXI wieku „wartości” szybko pojawiły się ponownie w życiu politycznym zachodnich demokracji. Europejskie wielopoziomowe zarządzanie, zarówno na poziomie krajowym, transnarodowym, jak i ponadnarodowym, nie jest wyjątkiem. W UE rozszerzenia, zagrożenia geopolityczne i kryzysy gospodarcze wywołały spory o wspólne wartości, które mogą zjednoczyć państwa członkowskie i obywateli, uzasadnić działania publiczne i zapewnić długoterminową żywotność europejskich modeli politycznych, gospodarczych i społecznych. Foret i Calligaro (2018) opisują wartości jako „zbiorowe” i „psychologiczne reprezentacje” tego, co jest dobre lub złe dla społeczeństwa, i które mogą same w sobie być ogromnym zasobem. Jako takie, „pracują”, nawet jeśli tylko retorycznie, we wszystkich interakcjach międzyludzkich, z wyjątkiem skrajnych przypadków opartych wyłącznie na kalkulacji lub władzy (s. 6).

Partykularna solidarność, nietolerancja i inne antydemokratyczne tendencje są widoczne wśród jednostek europejskich, co poddaje w wątpliwość pogląd, że wartości europejskie są uniwersalne i normatywne. Fakt, że liberalna demokracja, rządy prawa i prawa człowieka są również kwestionowane i podlegają procesom erozji w Unii Europejskiej, od pewnego czasu rzuca cień na dumę z europejskich wartości. Jest to widoczne w debatach na temat nieliberalnych demokracji w państwach Grupy Wyszehradzkiej (Leggewie, Karolewski, 2021) oraz restrykcyjnej polityki imigracyjnej i azylowej UE, która obejmuje łamanie praw człowieka na jej granicach (Goshen-Gottstein, 2020). Pomimo tych przeszkód, idea wartości europejskich nadal ma zasadnicze znaczenie dla trwałości, spójności i racjonalności ram politycznych, gospodarczych i społecznych UE. Trwałe znaczenie podstawowych ideałów Europy podkreśla ich zdolność do stawiania czoła współczesnym trudnościom, przy jednoczesnym uwzględnieniu zniuansowanej rzeczywistości ich wdrażania i postrzegania wewnątrz Unii, w miarę jak

Kontynent przechodzi przez narastające kryzysy. Dlatego też dyskusja na temat wartości europejskich pozostaje istotną częścią historii integracji europejskiej, reprezentując zarówno jej cele, jak i sprzeczności.

Other values in European perspective

The drive towards European unification stems from two primary beliefs: the existence of shared, superior European values and the mutual benefits of pooling resources. This foundation invites critical inquiry into the nature of these values, their definers, and the optimal governance model for managing these resources, highlighting the intertwined nature of these issues. European politics and policies, deeply influenced by its rich history, philosophy, and legal-political frameworks, embody universal values like peace, freedom, security, equality, and human rights. Yet, these values, while globally recognised, are interpreted differently across cultures. The European perspective, often critiqued for its supposed universality, faces challenges from cultural relativists who point out the importance of tradition and the prioritisation of social over political rights, and in some societies - the primacy of nationalistic tendencies over the desire for peace. This critique necessitates a re-evaluation of what constitutes European principles, urging a closer examination of the cultural and historical contexts that shape them (Triandafyllidou, Gropas, 2023, p. 5, 11).

The onset of the 2020s saw a rise in ideologies such as Euroscepticism, nationalism, and racism, among others. Despite these challenges, there has also been a renewed push for democracy, led by young people and supported by civil society advocating for climate action, solidarity, and social justice. This movement signals a redefinition of European values in the face of global shifts, including Europe's strategic repositioning in relation to the United States, China, and Russia. Furthermore, previous investigations have illuminated the complex and varied interpretations of European culture and values. These studies have aimed to decode the prevailing, alternative, and challenging perspectives that define 'European culture' and its goals. The ambition of European culture, marked by its universalist tendencies, is revealed in its efforts to create a unified cultural space that mirrors a political vision of Europe and its values. This progressive construction of shared values and experiences highlights the significance of perceiving European culture not merely through its historical lens but as an evolving force that is constantly influenced by, and influences, the political ideals it seeks to realise (Triandafyllidou, Gropas, 2023, p. 6).

Hans Kundnani (2019), an author and notable

Inne wartości w perspektywie europejskiej

Dążenie do zjednoczenia Europy wynika z dwóch podstawowych przekonań: istnienia wspólnych, nadrzędnych wartości europejskich oraz wzajemnych korzyści płynących z łączenia zasobów. Stanowi to zachętę do krytycznego spojrzenia na naturę tych wartości, ich definicje i optymalny model zarządzania tymi zasobami, podkreślając wzajemnie powiązany charakter tych kwestii. Europejska polityka i polityki, głęboko inspirowane bogatą historią, filozofią i ramami prawno-politycznymi, ucieleśniają uniwersalne wartości, takie jak pokój, wolność, bezpieczeństwo, równość i prawa człowieka. Jednak wartości te, choć uznawane na całym świecie, są różnie interpretowane w różnych kulturach. Perspektywa europejska, często krytykowana za rzekomą uniwersalność, stoi w obliczu wyzwań ze strony relatywistów kulturowych, którzy wskazują na znaczenie tradycji i pierwszeństwo praw społecznych przed politycznymi, a w niektórych społeczeństwach – prymat tendencji nacjonalistycznych nad pragnieniem pokoju. Krytyka ta wymaga ponownej oceny tego, co stanowi zasady europejskie, wzywając do bliższego zbadania kontekstów kulturowych i historycznych, które je kształtują (Triandafyllidou, Gropas, 2023, s. 5, 11).

Na początku lat 20. XXI wieku nasiliły się ideologie, takie jak między innymi eurosceptycyzm, nacjonalizm i rasizm. Pomimo tych wyzwań ponownie podjęto działania na rzecz demokracji, pod przewodnictwem młodych ludzi i przy wsparciu społeczeństwa obywatelskiego opowiadającego się za działaniami klimatycznymi, solidarnością i sprawiedliwością społeczną. Ruch ten sygnalizuje redefinicję europejskich wartości w obliczu globalnych zmian, w tym strategicznej zmiany pozycji Europy w stosunku do Stanów Zjednoczonych, Chin i Rosji. Co więcej, wcześniejsze badania naświetliły złożone i zróżnicowane interpretacje europejskiej kultury i wartości. Badania te miały na celu rozszyfrowanie dominujących, alternatywnych i trudnych perspektyw, które definiują „kulturę europejską” i jej cele. Ambicje kultury europejskiej, naznaczone jej uniwersalistycznymi tendencjami, ujawniają się w jej wysiłkach na rzecz stworzenia jednolitej przestrzeni kulturowej, która odzwierciedla polityczną wizję Europy i jej wartości. Ta postępująca konstrukcja wspólnych wartości i doświadczeń podkreśla znaczenie postrzegania kultury europejskiej nie tylko przez pryzmat historyczny, ale jako ewoluującej siły, na którą stale wpływają ideały polityczne, które stara się

associate fellow and former director of the Europe programme at Chatham House, posits a common confusion in discussions about 'European values'. He distinguishes between the values Europeans profess to share and those actualised by the EU's institutions and policies, highlighting the disparity between word and deed. While Europeans might unite around the ideal of democracy, to suggest it is a uniquely European value is problematic, especially given the EU's democratic deficits. Kundnani argues for a more substantial commitment to 'European values', where Europeans not only endorse these ideals verbally but also embody them in their everyday lives, moving beyond mere declaration to demonstrable practice (Kundnani, 2019). To collect information on the values expressed by European populations, the European Values Study (EVS) operates as a comprehensive, transnational, and longitudinal survey research initiative aimed at exploring fundamental human values. It investigates the beliefs, values, preferences, attitudes, ideas, and views of people living throughout Europe. The EVS was started in the late 1970s and has been carried out every nine years since 1981:

- 1981 – the first wave of the EVS was launched;
- 1990 – the second wave took place;
- 1999 – the third wave was conducted;
- 2008 – the fourth wave of the study was carried out;
- 2017–2020 – the most recent, fifth wave of the EVS was conducted, extending into 2020 for some countries.

The EVS offers important insights into how people in Europe see life, family, work, religion, politics, and other important subjects. Documenting the social and ethical values that underpin European communities and political institutions, this unique study project spans over 35 European countries, from Iceland to Azerbaijan and Portugal to Norway (European Values Study, n.d.).

The authors of this paper aimed to highlight key findings from The European Values Study of 2008. The study reveals a diverse tapestry of attitudes across Europe, with varying concerns and values reflecting the continent's rich cultural and socio-economic diversity. In Southern Europe, countries such as Portugal and Greece exhibit a high level of concern for living conditions, a stark contrast to the relatively lower levels of worry observed in the United Kingdom and Nordic countries. This disparity is indicative of the different socio-economic climates and welfare policies prevalent in these regions. When it comes to national identity, a clear distinction emerges between the Nordic countries, which place a strong emphasis on cultural aspects such as language and respect to lawful behaviour, and Southern and Eastern European countries, where people seem to incline towards an

ureczywistnić. (Triandafyllidou, Gropas, 2023, s. 6).

Hans Kundnani (2019), autor i wybitny współpracownik oraz były dyrektor programu europejskiego w Chatham House, wskazuje na powszechne nieporozumienie w dyskusjach na temat „wartości europejskich”. Dokonuje on rozróżnienia między wartościami wyznawanymi przez Europejczyków a tymi realizowanymi przez instytucje i politykę UE, podkreślając rozbieżność między słowami a czynami. Chociaż Europejczycy mogą zjednoczyć się wokół ideału demokracji, sugerowanie, że jest to wartość wyłącznie europejska, jest problematyczne, zwłaszcza biorąc pod uwagę deficyty demokracji w UE. Kundnani opowiada się za bardziej znaczącym zaangażowaniem w „wartości europejskie”, w ramach których Europejczycy nie tylko popierają te ideały werbalnie, ale także ucieleśniają je w swoim codziennym życiu, wykraczając poza zwykłą deklarację i przechodząc do możliwej do wykazania praktyki (Kundnani, 2019). Aby zebrać informacje na temat wartości wyznawanych przez populacje europejskie, Europejskie Studium Wartości (European Values Study – EVS) działa jako kompleksowa, transnarodowa i podłużna inicjatywa badawcza, której celem jest badanie podstawowych wartości ludzkich. Bada przekonania, wartości, preferencje, postawy, idee i poglądy ludzi żyjących w całej Europie. Program EVS rozpoczął się pod koniec lat 70. XX wieku, a od 1981 r. jest realizowany co dziewięć lat:

- 1981 – uruchomiono pierwszą falę EVS;
- 1990 – przeprowadzono drugą falę;
- 1999 – przeprowadzono trzecią falę;
- 2008 – przeprowadzono czwartą falę badania;
- 2017-2020 – przeprowadzono ostatnią, piątą falę EVS, która w przypadku niektórych krajów została przedłużona do 2020 roku.

EVS oferuje ważny wgląd w to, jak ludzie w Europie postrzegają życie, rodzinę, pracę, religię, politykę i inne ważne tematy. Dokumentując wartości społeczne i etyczne, które leżą u podstaw europejskich społeczności i instytucji politycznych, ten wyjątkowy projekt badawczy obejmuje ponad 35 krajów europejskich, od Islandii poprzez Azerbejdżan i Portugalię po Norwegię (European Values Study, b.d.).

Celem autorów niniejszego artykułu było zwrócenie uwagi na kluczowe wyniki badania „The European Values Study” z 2008 roku. Badanie ukazuje zróżnicowany zbiór postaw w całej Europie, charakteryzujący się różnymi obawami i wartościami, odzwierciedlającymi bogatą różnorodność kulturową i społeczno-gospodarczą kontynentu. W Europie Południowej kraje takie jak Portugalia i Grecja wykazują wysoki poziom troski o warunki życia, co wyraźnie kontrastuje ze stosunkowo niższym poziomem troski obserwowanym w Wielkiej Brytanii i krajach skandynawskich. Ta rozbieżność wskazuje na różne klimaty społeczno-gospodarcze i politykę społeczną dominującą w tych

ethnic basis for identity. This difference underscores the varied frameworks within which nations view their identity. The study also highlights a significant divide in attitudes toward immigration. In Greece considerable concern is expressed over the levels of immigration, while the UK and Nordic nations demonstrate a more accepting stance, which indicates different national perspectives on immigration and its impact on society. Regarding the European Union's expansion, there's a notable enthusiasm for it in Central and Eastern Europe, with strong support for the EU's expansion. This enthusiasm is in contrast to the more moderate support observed in Western European countries, for example, Portugal, reflecting diverse opinions on the direction and pace of the EU's expansion. The value placed on marriage and long-term relationships also varies, with Eastern European countries showing a strong belief in the necessity of such unions for happiness. Conversely, Western European nations exhibit a less pronounced belief in the essential nature of marriage or long-term relationships for personal well-being. Attitudes towards military rule reveal significant regional differences, with higher levels of support observed in countries like Armenia and Turkey compared to much lower levels in Western Europe. It is noteworthy that support for military rule contradicts the principles of democracy, which are typically considered central to European values. Therefore, the prevalence of such attitudes in certain regions underscores the complexity of political perspectives within the continent. Lastly, the importance of religious rituals that sacralise the birth of children shows a clear east-west divide. Eastern Europe shows a high regard for religious ceremonies associated with childbirth, unlike Western Europe, where such traditions hold less significance. This contrast further emphasises the varied cultural and religious values that influence European societies.

The authors of the paper sought to compare data from 2008 with that of 2017–2020 (analysis was grounded in the comprehensive study conducted by Plamen Akaliyski, Christian Welzel, and Josef Hien, who meticulously analysed data from the European Values Study 2017–2020 and enhanced it with their own investigative work). The study showed that European publics largely endorse the values officially propagated by the EU, such as personal freedom, individual autonomy, social solidarity, ethnic tolerance, civic honesty, gender equality, and liberal democracy. This endorsement is not only strong but has also been increasing over time. EU-member publics are distinctively different in their cultural values from non-EU nations in Eastern Europe, particularly concerning individual freedoms and gender equality. This distinction underscores the cultural integration and identity that differentiate EU member states

regionach. Jeśli chodzi o tożsamość narodową, pojawia się wyraźne rozróżnienie między krajami skandynawskimi, które kładą silny nacisk na aspekty kulturowe, takie jak język i poszanowanie zgodnego z prawem zachowania, a krajami Europy Południowej i Wschodniej, gdzie ludzie wydają się skłaniać ku etnicznej podstawie tożsamości. Różnica ta podkreśla zróżnicowane ramy, w ramach których narody postrzegają swoją tożsamość. Badanie podkreśla również znaczną różnicę w podejściu do imigracji. W Grecji wyraża się znaczne zaniepokojenie poziomem imigracji, podczas gdy Wielka Brytania i kraje skandynawskie wykazują bardziej akceptujące stanowisko, co wskazuje na różne krajowe perspektywy imigracji i jej wpływu na społeczeństwo. Jeśli chodzi o ekspansję Unii Europejskiej, w Europie Środkowo-Wschodniej panuje znaczny entuzjazm i silne poparcie dla rozszerzenia UE. Entuzjazm ten kontrastuje z bardziej umiarkowanym poparciem obserwowanym w krajach Europy Zachodniej, na przykład w Portugalii, odzwierciedlając zróżnicowane opinie na temat kierunku i tempa ekspansji UE. Wartość przywiązywana do małżeństwa i długotrwałych związków również jest różna, przy czym kraje Europy Wschodniej wykazują silne przekonanie o konieczności takich związków dla osiągnięcia szczęścia. Z drugiej strony kraje Europy Zachodniej wykazują mniej wyraźną wiarę w istotę małżeństwa lub długotrwałych związków dla osobistego dobra. Postawy wobec rządów wojskowych ujawniają znaczne różnice regionalne, przy czym wyższy poziom poparcia zaobserwowano w krajach takich jak Armenia i Turcja w porównaniu ze znacznie niższymi poziomami w Europie Zachodniej. Warto zauważyć, że poparcie dla rządów wojskowych jest sprzeczne z zasadami demokracji, które są zwykle uważane za kluczowe dla wartości europejskich. Dlatego też powszechność takich postaw w niektórych regionach podkreśla złożoność perspektyw politycznych na kontynencie. Wreszcie, znaczenie rytuałów religijnych sakralizujących narodziny dzieci ukazuje wyraźny podział na wschód i zachód. Europa Wschodnia wykazuje wysoki szacunek dla ceremonii religijnych związanych z narodzinami dziecka, w przeciwieństwie do Europy Zachodniej, gdzie takie tradycje mają mniejsze znaczenie. Kontrast ten dodatkowo podkreśla różnorodne wartości kulturowe i religijne, które wpływają na społeczeństwa europejskie.

Autorzy artykułu starali się porównać dane z 2008 r. z danymi z lat 2017-2020 (analiza została oparta na kompleksowym badaniu przeprowadzonym przez Plamena Akaliyskiego, Christiana Welzela i Josefa Hiena, którzy skrupulatnie przeanalizowali dane z European Values Study 2017-2020 i wzbogacili je o własne prace badawcze). Badanie wykazało, że europejska opinia publiczna w dużej mierze popiera wartości oficjalnie propagowane przez UE, takie jak wolność

from their non-EU neighbours. The speed at which EU values are internalised varies among member nations, influenced by traditional religious divisions that continue to differentiate the countries within Europe. The pace of integration is ordered from fastest to slowest: Protestant, Catholic, ex-communist, and Orthodox countries. This indicates that religious heritage plays a significant role in how quickly societies embrace EU-promoted values (Akaliński et al., 2020, p. 569).

Moreover, the document discusses convergence and divergence in values among EU nations. While there is a general trend towards value convergence, indicating increasing homogeneity in cultural values across the EU, there are also areas of divergence. Specifically, it mentions a divergence in attitudes towards LGBT rights and immigration, alongside a convergence in Euroscepticism, redistribution of income, and cosmopolitan values. As well, the analysis categorises EU countries into cultural zones based on historical, religious, and geopolitical backgrounds. It examines the value distances within and between these zones, noting that while there is significant cultural convergence within the EU, distinct cultural zones persist. These zones reflect the enduring influence of historical legacies and religious traditions on contemporary values. The paper's authors determined that between 2017 and 2020, European countries showed strong and increasing support for EU-propagated values such as personal freedom, gender equality, and liberal democracy, highlighting a clear cultural distinction between EU-member states and non-EU Eastern European countries. The pace of cultural integration and value internalisation within the EU varied significantly across member states, influenced by historical religious traditions, indicating a complex landscape of value convergence and divergence. Despite this diversity, there was a notable trend towards cultural convergence among EU nations, albeit with persistent cultural zones influenced by historical legacies and religious backgrounds (Akaliński et al., 2020, p. 569-590).

osobista, autonomia jednostki, solidarność społeczna, tolerancja etniczna, uczciwość obywatelska, równość płci i liberalna demokracja. To poparcie jest nie tylko silne, ale także rośnie. Społeczeństwa państw członkowskich UE wyraźnie różnią się pod względem wartości kulturowych od narodów Europy Wschodniej nienależących do UE, szczególnie w odniesieniu do wolności osobistych i równości płci. To rozróżnienie podkreśla integrację kulturową i tożsamość, które odróżniają państwa członkowskie UE od ich sąsiadów spoza UE. Tempo internalizacji wartości UE jest różne w poszczególnych krajach członkowskich, na co wpływają tradycyjne podziały religijne, które w dalszym ciągu różnicują kraje w Europie. Tempo integracji jest uporządkowane od najszybszego do najwolniejszego: Kraje protestanckie, katolickie, były kraje komunistyczne i prawosławne. Wskazuje to, że dziedzictwo religijne odgrywa znaczącą rolę w tym, jak szybko społeczeństwa przyjmują wartości promowane przez UE (Akaliński i in., 2020, s. 569).

Ponadto w dokumencie omówiono konwergencję i rozbieżność wartości między krajami UE. Choć istnieje ogólna tendencja do konwergencji wartości, wskazująca na rosnącą jednorodność wartości kulturowych w całej UE, istnieją również obszary rozbieżności. W szczególności dokument wspomina o rozbieżnościach w podejściu do praw LGBT i imigracji, a także o zbieżności eurosceptycyzmu, redystrybucji dochodów i wartości kosmopolitycznych. W ramach analizy kraje UE podzielono także na strefy kulturowe na podstawie tła historycznego, religijnego i geopolitycznego. Analizuje odległości wartości w ramach tych stref i między nimi, zauważając, że chociaż istnieje znaczna konwergencja kulturowa w UE, utrzymują się odrębne strefy kulturowe. Strefy te odzwierciedlają trwały wpływ dziedzictwa historycznego i tradycji religijnych na współczesne wartości. Autorzy artykułu ustalili, że w latach 2017-2020 kraje europejskie wykazywały silne i rosnące poparcie dla wartości propagowanych przez UE, takich jak wolność osobista, równość płci i liberalna demokracja, podkreślając wyraźną różnicę kulturową między państwami członkowskimi UE a krajami Europy Wschodniej spoza UE. Tempo integracji kulturowej i internalizacji wartości w UE różniło się znacznie w poszczególnych państwach członkowskich, pod wpływem historycznych tradycji religijnych, wskazując na złożony krajobraz konwergencji i rozbieżności wartości. Pomimo tej różnorodności, istniała zauważalna tendencja do konwergencji kulturowej między krajami UE, aczkolwiek z utrzymującymi się strefami kulturowymi pod wpływem dziedzictwa historycznego i religijnego (Akaliński i in., 2020, s. 569-590).

Regional contemporary analysis

Boris Gubman (2022) has extensively researched the term 'Eurocentrism' in his paper 'Eurocentrism Past and Present'. According to Gubman, 'Eurocentrism' is 'the tendency to conceive world history from the perspective of Europe's seminal role in the creation of Modernity' (p. 628). The Cambridge dictionary's online edition's definition is not very different but does not directly mention the importance of Europeans in creation of 'modernity'; it defines Eurocentrism as 'the fact of seeing things from the point of view of Europe or European people; the fact of considering Europe or Europeans to be the most important' (Cambridge dictionary, 2024). Considering these definitions, it is undoubtedly Eurocentric to regard values such as human rights, inclusivity, and equality as primarily European, especially since these values are also present in non-Western societies. Eurocentrism has significantly influenced modern history and Europe's collective memory, yet its dominance is progressively contested by modern theorists and presented cultural perspectives by non-European authors.

In response to the pervasive influence of Eurocentrism, the emergence of Afrocentrism seeks to re-center Africa and its diaspora in historical and cultural narratives, challenging Eurocentric perceptions and advocating for a re-evaluation of history from an African perspective. This movement highlights the importance of African agency and Africa's contributions to world history (Emelianenko, 2022). Afrocentrism underscores the importance of addressing historical injustices and current inequalities faced by African peoples. It advocates for social justice, equity, and reparations, aiming to rectify the lingering effects of colonialism, slavery, and discrimination (Ferguson, 2011).

Afrocentrism encourages unity and solidarity among Africans and the African diaspora around shared cultural heritage and common goals. It supports the building of strong communities that are resilient in the face of challenges and committed to collective well-being (Kang'ethe, Duma, 2014). According to Na'im (2002), in African culture, both the importance of groups and the rights of individuals within those groups are highly valued. This means that while being part of a group is important, each person's dignity and rights are also protected. Researchers who have looked into this topic have found that African traditions not only focus on the community as a whole but also ensure that individual members have their rights respected, such as the right to use land. This shows a balance between valuing the community and taking care of each person's needs and rights within that community.

Ubuntu, a philosophical concept originating

Współczesna analiza regionalna

Boris Gubman (2022) obszernie zbadał termin „eurocentryzm” w swoim artykule „Eurocentryzm dawniej i dziś”. Według Gubmana „europocentryzm” to „tendencja do pojmowania historii świata z perspektywy kluczowej roli Europy w tworzeniu nowoczesności” (s. 628). Definicja w internetowym wydaniu słownika Cambridge nie różni się zbytnio, ale nie wspomina bezpośrednio o znaczeniu Europejczyków w tworzeniu „nowoczesności”; definiuje eurocentryzm jako „fakt postrzegania spraw z punktu widzenia Europy lub Europejczyków; fakt uznania Europy lub Europejczyków za najważniejszych” (Słownik Cambridge, 2024). Biorąc pod uwagę te definicje, niewątpliwie europocentryczne jest postrzeganie wartości takich jak prawa człowieka, inkluzywność i równość jako przede wszystkim europejskich, zwłaszcza że wartości te są również obecne w społeczeństwach niezachodnich. Eurocentryzm znacząco wpłynął na współczesną historię i zbiorową pamięć Europy, jednak jego dominacja jest stopniowo kwestionowana przez współczesnych teoretyków, a perspektywy kulturowe przedstawiane są przez autorów spoza Europy.

W odpowiedzi na wszechobecny wpływ eurocentryzmu, pojawienie się afrocentryzmu ma na celu ponowne skoncentrowanie się na Afryce i jej diasporze w narracjach historycznych i kulturowych, kwestionując eurocentryczne postrzeganie i opowiadając się za ponowną oceną historii z perspektywy afrykańskiej. Ruch ten podkreśla znaczenie afrykańskiej podmiotowości i wkładu Afryki w historię świata (Emelianenko, 2022). Afrocentryzm podkreśla znaczenie zajęcia się historycznymi niesprawiedliwościami i obecnymi nierównościami, z jakimi borykają się ludy afrykańskie. Opowiada się za sprawiedliwością społeczną, równością i odszkodowaniami, mając na celu naprawienie utrzymujących się skutków kolonializmu, niewolnictwa i dyskryminacji (Ferguson, 2011).

Afrocentryzm zachęca do jedności i solidarności między Afrykanami i afrykańską diasporą wokół wspólnego dziedzictwa kulturowego i wspólnych celów. Wspiera budowanie silnych społeczności, które są odporne na wyzwania i zaangażowane w zbiorowy dobrobyt (Kang'ethe, Duma, 2014). Według Na'im (2002), w kulturze afrykańskiej zarówno znaczenie grup, jak i prawa jednostek w tych grupach są wysoko cenione. Oznacza to, że chociaż bycie częścią grupy jest ważne, godność i prawa każdej osoby są również chronione. Badacze, którzy zajmowali się tym tematem, odkryli, że afrykańskie tradycje nie tylko koncentrują się na społeczności jako całości, ale także zapewniają poszanowanie praw poszczególnych członków, np. prawo do użytkowania ziemi. Pokazuje to równowagę między docenianiem społeczności a dbaniem o potrze-

from the Southern African region, particularly among the Bantu peoples, emphasises community, shared humanity, and mutual caring for all. Ubuntu emphasises the interconnectedness of individuals, contrasting with the Western perspective on human rights that prioritises individual liberties and rights. It holds the belief that one's humanity is realised through relationships with others. This concept has been applied in various aspects of life and governance in Sub-Saharan Africa, offering a unique perspective on social organisation, justice, and human dignity. Therefore, many scholars argue that the Westernised interpretation of human rights is rather individualistic and even capitalistic, and as a result is incompatible with traditional, local African customs.

Eurocentrism can lead to the undervaluing or marginalisation of other cultures, languages, and traditions. Western standards of beauty, language, and culture often take precedence, leading to a loss of cultural diversity and identity among non-Western populations. The idea of cultural superiority of Europeans or 'the West' seems to be used by many to explain apparent wealth and 'development' of Western societies in contrast to other regions of the world. This perception is very flawed and divides different societies to the point of open discrimination. For example, 'unwillingness in European culture to acknowledge Arabic and Islamic influences in our social history (especially scientific advancements). This unwillingness goes way back to the age of the crusades, when Christians and Moslems regarded each one another as "infidels" to be converted or destroyed' (Lindgren, n.d., p. 6). According to Lindgren (n.d.), 'This inability of the Westerner to see the positive sides of Arabic culture, or to take an interest in the Koran, may, in the worst-case scenario, cost us a great deal in the future. Such a polarised standpoint breeds an irreconcilable fundamentalist reaction in the rapidly growing Islamic part of the world. Another delicate issue in this context is the collective European guilt about the slave trade and colonial oppression' (p. 6).

Conclusions

European values, while widely advocated, encounter significant challenges, including debates over their universality, rising intolerance, anti-democratic trends in some nations, and internal EU disputes over democracy, law, and human rights. These issues reveal the complexity and occasional contradictions of European values in practice. Research indicates diverse opinions and values across Europe, reflecting its cultural and economic heterogeneity. Differences in

by i prawa każdej osoby w ramach tej społeczności.

Ubuntu, koncepcja filozoficzna wywodząca się z regionu Afryki Południowej, szczególnie wśród ludów Bantu, podkreśla wspólnotę, wspólne człowieczeństwo i wzajemną troskę o wszystkich. Ubuntu podkreśla wzajemne powiązania jednostek, kontrastując z zachodnią perspektywą praw człowieka, która nadaje priorytet indywidualnym wolnościom i prawom. Wierzy, że człowieczeństwo realizuje się poprzez relacje z innymi. Koncepcja ta została zastosowana w różnych aspektach życia i zarządzania w Afryce Subsaharyjskiej, oferując unikalną perspektywę organizacji społecznej, sprawiedliwości i godności ludzkiej. Dlatego wielu badaczy twierdzi, że zachodnia interpretacja praw człowieka jest raczej indywidualistyczna, a nawet kapitalistyczna, a w rezultacie jest niezgodna z tradycyjnymi, lokalnymi zwyczajami afrykańskimi.

Eurocentryzm może prowadzić do niedoceniaenia lub marginalizowania innych kultur, języków i tradycji. Zachodnie standardy piękna, języka i kultury często mają pierwszeństwo, co prowadzi do utraty różnorodności kulturowej i tożsamości wśród populacji niezachodnich. Idea wyższości kulturowej Europejczyków lub „Zachodu” jest przez wielu wykorzystywana do wyjaśnienia pozornego bogactwa i „rozwoju” społeczeństw zachodnich w przeciwieństwie do innych regionów świata. Takie postrzeganie jest bardzo błędne i dzieli różne społeczeństwa, prowadząc do otwartej dyskryminacji. Na przykład „niechęć kultury europejskiej do uznania wpływów arabskich i islamskich w naszej historii społecznej (zwłaszcza postępu naukowego)”. Ta niechęć sięga czasów krucjat, kiedy chrześcijanie i muzułmanie uważali się nawzajem za „niewiernych”, których należy nawrócić lub zniszczyć” (Lindgren, b.d., s. 6). Według Lindgren (b.d.), „ta niezdolność człowieka Zachodu do dostrzeżenia pozytywnych stron kultury arabskiej lub zainteresowania się Koranem może, w najgorszym przypadku, kosztować nas wiele w przyszłości”. Takie spolaryzowane stanowisko rodzi niemożliwą do pogodzenia fundamentalistyczną reakcję w szybko rozwijającej się islamskiej części świata. Kolejną delikatną kwestią w tym kontekście jest zbiorowe europejskie poczucie winy za handel niewolnikami i ucisk kolonialny” (s. 6).

Wnioski

Europejskie wartości, choć szeroko propagowane, napotykają poważne wyzwania, w tym debaty na temat ich uniwersalności, rosnącej nietolerancji, antydemokratycznych tendencji w niektórych krajach oraz wewnętrznych sporów UE dotyczących demokracji, prawa i praw człowieka. Zagadnienia te ukazują złożoność i sporadyczne sprzeczności europejskich wartości w praktyce. Badania wskazują na zróżnicowane opinie i wartości w całej Europie,

concerns, national identity perceptions, views about immigration, EU enlargement support, and opinions on marriage and military rule complicate the definition of a unified set of European values for all member countries. While EU nations are increasingly aligning in values, suggesting a move towards cultural unity, substantial variations persist, particularly regarding LGBT rights, immigration, and cultural uniqueness. These ongoing differences, influenced by historical and religious factors, highlight the dynamic nature of European values and the challenge of fostering unity while respecting individual backgrounds.

Values should not be used as an instrument to divide societies, instead they should be used as a common ground for unity. However, efforts should be made to understand and respect diverse cultural perspectives while seeking unity through shared values where possible. On the other hand, attributing 'creation' of values, that are common among diverse societies, to one nation or culture is inherently wrong, since such values are not observed in a certain culture, but is a general quality of a civilised human. Eurocentrism, especially the emphasis on Western values, is often cited to explain the wealth and development of Western societies in contrast to other regions, leading to flawed and discriminatory perceptions. It's incorrect to assume that all civilisations progress through the same developmental phases at the same pace, leading to unfair comparisons where non-Western societies are labelled as underdeveloped or backward. Historical examples, such as the scientific and cultural advancements of Arab-Islamic civilisation during Europe's Medieval period, highlight the diversity of developmental paths.

This bias contributes to the failure to recognise the true causes of inequality by attributing societal success to Western values and ignoring the unique historical and cultural contexts of different regions. In the realm of human rights, Western legal principles can clash with local customs and values of African societies, such as Ubuntu's focus on community and interconnectedness, underscoring the need for a more nuanced, equitable approach that respects regional specificities.

odzwierciedlające jej różnorodność kulturową i gospodarczą. Różnice w obawach, postrzeganiu tożsamości narodowej, poglądach na imigrację, poparciu dla rozszerzenia UE oraz opiniach na temat małżeństwa i rządów wojskowych komplikują definicję jednolitego zestawu wartości europejskich dla wszystkich krajów członkowskich. Podczas gdy kraje UE coraz bardziej zbliżają się do siebie pod względem wartości, co sugeruje dążenie do jedności kulturowej, nadal istnieją znaczne różnice, szczególnie w odniesieniu do praw osób LGBT, imigracji i wyjątkowości kulturowej. Te ciągłe różnice, na które wpływają czynniki historyczne i religijne, podkreślają dynamiczny charakter europejskich wartości i wyzwanie, jakim jest wspieranie jedności przy jednoczesnym poszanowaniu indywidualnych środowisk.

Wartości nie powinny być wykorzystywane jako narzędzie do dzielenia społeczeństw, zamiast tego powinny być wykorzystywane jako wspólna podstawa jedności. Należy jednak dołożyć starań, aby zrozumieć i szanować różne perspektywy kulturowe, jednocześnie dążąc do jedności poprzez wspólne wartości tam, gdzie to możliwe. Z drugiej strony, przypisywanie „tworzenia” wartości, które są wspólne dla różnych społeczeństw, jednemu narodowi lub kulturze jest z natury błędne, ponieważ takie wartości nie są obserwowane w określonej kulturze, ale są ogólną cechą cywilizowanego człowieka. Często przytacza się europocentryzm, zwłaszcza nacisk na wartości zachodnie, aby wyjaśnić bogactwo i rozwój społeczeństw zachodnich w porównaniu z innymi regionami, co prowadzi do błędnego i dyskryminującego postrzegania. Błędne jest założenie, że wszystkie cywilizacje przechodzą przez te same fazy rozwoju w tym samym tempie, co prowadzi do niesprawiedliwych porównań, w których społeczeństwa niezachodnie są określane jako słabo rozwinięte lub zacofane. Przykłady historyczne, takie jak postęp naukowy i kulturowy cywilizacji arabsko-islamskiej w okresie średniowiecza w Europie, podkreślają różnorodność ścieżek rozwoju.

To uprzedzenie przyczynia się do nierozpoznania prawdziwych przyczyn nierówności, przypisując sukces społeczny zachodnim wartościom i ignorując unikalne konteksty historyczne i kulturowe różnych regionów. W dziedzinie praw człowieka, zachodnie zasady prawne mogą kolidować z lokalnymi zwyczajami i wartościami afrykańskich społeczeństw, takimi jak Ubuntu skupiające się na społeczności i wzajemnych powiązaniach, podkreślając potrzebę bardziej zniuansowanego, sprawiedliwego podejścia, które szanuje specyfikę regionalną.

References:

1. Akaliyski, P., Welzel, C., Hien, J. (2020). A community of shared values? Dimensions and dynamics of cultural integration in the European Union. *Journal of European Integration*, 44, 569-590. <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.1956915>
2. Bukovansky, M. L. (1999). The Altered State and The State Of Nature – The French Revolution and International Politics. *Review Of International Studies*, 25(2), 197-216.
3. Cambridge Dictionary (2024). *Eurocentrism*. Available: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/eurocentrism>
4. Capdepuy, V. (2011). Grands espaces et territorialité. Le regard d'un pape géographe sur l'Europe, Æneas Sylvius Piccolomini (Pie II). Cahiers de recherches médiévales et humanistes. *Journal of Medieval and Humanistic Studies*, 21, 119-135. <https://doi.org/10.4000/CRM.12431>
5. Ceretta, M. (2018). European Fears And The French Revolution: Was There A Turning Point? *De Europa*, 1(1), 41-50.
6. Chelala, P. (2008). *A Europe of values: From shared history to common objectives*. In: M. Carballo, U. Hjelmar (Eds.), *Public Opinion Polling in a Globalized World* (p. 43-59). Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-540-75753-5_4
7. Crego, M., Mańko, R., Ballegooij, W. (2020). *Protecting EU common values within the Member States: An overview of monitoring, prevention, and enforcement mechanisms at EU level (PE 652.088)*. European Parliamentary Research Service, pp. I. Available: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652088/EPRS_STU\(2020\)652088_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652088/EPRS_STU(2020)652088_EN.pdf)
8. Davis, M. (2015). "How World War II shaped modern France?" Euronews. Available: <https://www.euronews.com/2015/05/05/how-world-war-ii-shaped-modern-france>
9. Emelianenko, E. (2022). Prerequisites for the Emergence and Formation of Afrocentrism: Asante's Theory. *Istoriya*, 13(3), 113. <https://doi.org/10.18254/s207987840020262-7>
10. European Union (n.d.). *Schuman Declaration May 1950*. Available: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
11. European Values Study (n.d.). *About EVS*. Available: <https://europeanvaluesstudy.eu/>
12. Ferguson, S. (2011). The Utopian Worldview of Afrocentricity: Critical Comments on a Reactionary Philosophy. *Socialism and Democracy*, 25(1), 44-70. <https://doi.org/10.1080/08854300.2011.552555>
13. Foret, F., Calligaro, O. (2018). *European values: Challenges and opportunities for EU governance*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351037426>
14. Goshen-Gottstein, A. (2020). *Coronaspection: World religious leaders reflect on Covid-19*. United States: Cascade Books.
15. Grab, A. (2014). Il codice della Rivoluzione. L'introduzione del nuovo diritto nell' Europa napoleonica. *Journal of Modern Italian Studies*, 19(4), 475-476. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2014.929891>
16. Gubman, B. (2022). Eurocentrism Past and Present. *The European Legacy*, 27(6), 628-631. <https://doi.org/10.1080/10848770.2022.2058744>
17. Kang'ethe, S.M., Duma, V. (2014). Using Eurocentric and Afro Centric Lenses to Examine, Explain and Understand the South Africans' Attitudes towards "Diversity and Foreignness" of Immigrants Residing in South Africa. *Journal of Social Sciences*, 41(2), 135-141. <https://doi.org/10.1080/09718923.2014.118933>
18. Kundnani, H. (2019). EU's two-faced values on rule of law. *Politico*. Retrieved from: <https://www.politico.eu/article/eu-two-faced-values-rule-of-law/> (25.01.2024).
19. Leggewie, C., Karolewski, I. P. (2021). *Die Visegrád-Connection: Eine Herausforderung für Europa*. Berlin-Wilmersdorf: Verlag Klaus Wagenbach.
20. Lindgren, G. (n.d.) *The Arabic Roots of Jazz and Blues*, pp. 1-7.
21. Mark, J. J. (2019). *Religion in the Middle Ages*. World History Encyclopedia. Retrieved from: <https://www.worldhistory.org/article/1411/religion-in-the-middle-ages/>
22. Mueller, J. (1991). Changing Attitudes Towards War: The Impact Of The First World War. *British Journal of Political Science*, 21(1), 1-28.
23. Pew Research Center (2018). *Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues*. Available: <https://www.pewresearch.org/religion/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/>
24. Pickel, S., Pickel, G. (2023). *Political Values and Religion: A Comparison Between Western and Eastern Europe*. In: R. Polak, P. Rohs (eds), *Values – Politics – Religion: The European Values Study* (p. 157-203). Philosophy and Politics – Critical Explorations, vol 26. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-31364-6_5

25. Sauer, E. (2007). *Theaters of the Empire in Milton's Epics*. In: G.V. Stanivukovic (eds), *Remapping the Mediterranean World in Early Modern English Writings* (p. 191-205). Early Modern Cultural Studies. New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230601840_11
26. Schuman, R. (1950). *Declaration of 9 May 1950*. Paris: Ministry of Foreign Affairs, Quai d'Orsay.
27. Sullivan, A. (2017). Visions of Byzantium: The Siege of Constantinople in Sixteenth Century Moldavia. *The Art Bulletin*, 99(4), 31-68. <https://doi.org/10.1080/00043079.2017.1327772>
28. Triandafyllidou, A., Gropas, R. (2022). *What is Europe?* (2nd ed.). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003278375>



This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl>) allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.